

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ В СИСТЕМІ ЕТНОПСИХОЛОГІЧНИХ ПОНЯТЬ

В умовах розбудови незалежної держави особливо актуальним видається дослідження національного характеру. Поняття "національний характер" є одним із центральних категорій етнопсихології, а його дослідження має ряд складностей. Одна з них – його використання підміняється іншими етнопсихологічними поняттями, а саме: психічний склад нації, ментальність, менталітет, національний темперамент. Отже завдання статті полягає в тому, щоб розібратися з термінологічною плутаниною та визначити місце національного характеру серед інших етнопсихологічних понять.

У радянській науці проблеми національного характеру висвітлювались у працях істориків, етнографів, філософів, соціологів – Д.С. Лихачова, С.А. Арутюняна, Н. Джандільдіна, І.С. Кона, П.І. Гнатенка, С.В. Лур'є, Г.В. Старовойтової, К. Касьянкової та іншими. У 60-ті роки ХХ століття національний характер радянськими філософами став вважатися невід'ємною частиною психічного складу нації (А.Г. Агаєв, С.М. Арутюнян, М.С. Джунусов, С.Т. Калтахчян, П.М. Рогачев, М.А. Свердлов).

У 70-ті роки ХХ століття постало питання про дослідження методологічних аспектів національного характеру, зосереджувалась увага на дослідженні структурних елементів національного характеру [1].

Визначаючи національний характер, Є. Баграмов пише, що: "це відображення в психіці представників нації своєрідних історичних умов її існування, сукупність особливостей духовного "обличчя" народу, що проявляються у властивих для його представників традиційних формах поведінки, сприйнятті навколишнього середовища і т.п., які фіксуються в національних особливостях культури, інших сферах суспільного життя" [2: 13].

На думку Д.Г. Суворової національний характер – це сукупність стійких психологічних рис та властивостей, які притаманні більшості представникам нації [3: 8].

Н. Джандільдін вважає, що національний характер — це сукупність специфічних психологічних рис, притаманних тій або іншій соціально-етнічній спільності в конкретних історико-етнічних, культурних та природних умовах її розвитку [4: 122]. Він виділяє такі структурні елементами національного характеру: 1) звички й поведінка; 2) емоційно-психологічна реакція на явища звичайного та незвичайного середовища; 3) ціннісні орієнтації; 4) потреби і смаки [4: 146].

Отже, поняття національного характеру зводилось до сукупності психологічних рис, що властиві тій або іншій нації. Вважаємо, що таке розуміння національного характеру є одностороннім і не розкриває всієї суті поняття національного характеру.

Змістовною була дискусія, присвячена питанням національної психології взагалі та зокрема, проблемам національного характеру на початку 80-років, яка відбулась на сторінках журналу "Советская этнография". Одним із центральних питань було питання про співвіднесеність понять "психічний склад нації" та "національний характер", які раніше вважались синонімами [2].

Проте, А.Ф. Дашдамиров у статті "К методологии исследования национально-психологических проблем" зазначає, що "психічний склад – це експресивна система психічних елементів, які є складно організованими і характеризуються широкою варіабельністю та одночасно інваріабельністю в постійно змінюваному багатобразному психічному житті людей" [5: 70].

Далі він наголошує на тому, що "у психічному складі об'єднанні всі стійкі властивості психіки і при спеціальному підході до терміну "характер" з'ясовується, що він вужчий від психічного складу. Це дає підстави для розгляду національного характеру як структурного елемента психічного складу. При такому підході психічний склад треба розглядати як історично створену сукупність національного характеру, своєрідних рис соціального темпераменту, психологічної сторони традицій і звичаїв, смаків, звичок, емоційно-психологічних реакцій.

Специфіка національного характеру, вважає автор статті, полягає не в неповторних характерологічних рисах, а в неповторному їх поєднанні, виражених в історичних традиціях, зумовлені певними формами реакцій і поведінки, які засвоюють індивідууми в процесі соціалізації. ...Риси національного характеру у своїх конкретних проявах виражають конкретні морально-вольові якості людей. Але це не просто сума характерологічних рис, а їх внутрішня скорегована єдність, традиційно оформлена і певним чином орієнтована, а головне – зумовлена історично, конкретним етапом суспільного розвитку даного народу [5: 71].

Учені (С.А.Арутюнов, Ю.В.Бромлей, І.С.Кон, Л.М.Дробіжева, Г.В.Старовойтова та ін.), які брали участь в обговоренні статті, підтримали Дашдамирова в необхідності визначення понять "психічний склад нації" та "національний характер". Але разом з тим, наголошували на інших проблемах, а саме: невиправдане включення до поняття "психічний склад" поняття національної самосвідомості, яке є важливою самостійною ознакою нації і проявляється в етнічній самоорієнтації, тобто в установках типу "я – росіянин", або "я – узбек", які не характеризують особливості психіки людини або групи і є лише фоном на якому можуть виступати такі особливості [6: 76].

Іншої думки Г.В. Старовойтова, яка вважає, що національна свідомість "це той прошарок суспільної діяльності, обмежений рамками буденного досвіду (закріпленого в традиціях і звичаях) і включає в себе безпосереднє відображення практичної діяльності, моралі та норми звичайного права, естетичні норми та вдачу, уявлення про свою етнічну належність у певній шкалі, яка співвідносить даний етнос з іншими. ...регулює традиційно-побутові стереотипи поведінки, включає в себе безпосереднє відображення життєдіяльності етносу, несвідоме використання національної мови і т.п." [7: 81-82].

А.А. Леонтьєв у статті "Национальная психология и этнопсихология" ставить під сумнів вираз Дашдамирова "своєрідність рис соціального темпераменту", вказане у визначенні психічного складу, вважаючи, що "в психології такого поняття не існує, це – метафора, як і національні потреби" [8: 81].

Наприклад, автори посібника "Политическая психология" пропонують вважати національний темперамент складовою національного характеру [9: 213]. Крім того, в тій самій праці висловлюється сумнівна теза про те, що

національний характер *проявляється* (?) в національному темпераменті [9: 213].

Щодо трактування темпераменту в психології, то воно ґрунтується на двох головних парадигмах. Перша обстоює думку про те, що темперамент пов'язаний з особливостями конституції людського тіла (Кречмер, Шелдон), друга — ґрунтується на твердженні, що темперамент безпосередньо залежить від вищої нервової діяльності (Павлов). Саме остання парадигма набула найбільшого впливу в психології і стала домінуючою.

Слушно обґрунтував різницю між цими двома поняттями, спираючись на вчення І.Павлова про вищу нервову діяльність, Н.Д.Джандільдін. "Згідно з ученням І.П.Павлова, — стверджує він, — в основі різних темпераментів (сангвінічного, флегматичного, холеричного) лежать різні поєднання основних ознак типів вищої нервової діяльності. Національний характер формується історично, під дією зовнішніх обставин, у процесі виховання. Національна своєрідність характеру особистості динамічніша, ніж її темперамент. Зміна довкілля може суттєво модифікувати існуючі національні риси характеру конкретної особистості. Але навряд чи вони зможуть суттєво змінити темперамент дорослої людини, оскільки це означало б зміну типу нервової системи"[4].

Повертаючись до дискусії, Ю.В. Бромлей, уважає, що психічний склад нації проявляється через звички, смаки, традиції, звичаї (їх психологічний аспект), емоційне сприйняття людиною навколишнього середовища (виявляється в національному темпераменті) [10: 73].

Необхідно підкреслити, що "психічний склад нації" проявляється в особливостях культури. Ю.В. Бромлей пише: "культура і психіка знаходяться у тісному взаємозв'язку, представляють єдність, яка чітко проявляється в такій загальній зоні, як суспільна свідомість. Культура є тим феноменом, через який найближче взаємодіють між собою національний характер і психічний склад нації. Коли ми говоримо, що психічний склад нації проявляється в особливостях культури, то маємо на увазі психологічний аспект сприйняття нацією елементів матеріальної і духовної культури" [11: 78].

Таким чином, культура (та галузь, де найглибше виявляється психічний склад нації і національний характер), розкриває специфіку їх поведінки і особливості даних категорій, що характеризують духовну сферу національних відносин.

Нині не існує одного напрямку вивчення національного характеру. Його дослідження здійснюється з різних концептуально-теоретичних позицій:

- 1) національний характер розуміється як проявлення окремих психологічних рис, характерних для всіх членів певної нації;
- 2) національний характер визначається як "модальна особистість", тобто як відносна частота виявлення серед дорослих членів будь-якої нації особистостей певного типу;
- 3) національний характер може розумітися як "основна структура особистості", тобто певний зразок особистості, який домінує в цій культурі;
- 4) національний характер розглядається як система позицій, цінностей, переконань, які поділяє переважна більшість нації;
- 5) національний характер може визначатися як результат аналізу психологічних аспектів культури, що розглядаються в певному, особливому значенні;
- 6) національний характер розглядається як інтелект, виражений у продуктах культури, тобто в літературі, філософії, мистецтві і т.д. [9: 216].

У російській літературі існують спроби виявлення суті національного характеру через виділення цінностей, які поділялися російським народом протягом століть. Так, національний характер – сукупність найбільш стійких для певної національної спільноти особливостей емоційно-почуттєвого сприйняття навколишнього світу і форм реакцій на нього. Проявляючись в емоціях, почуттях, настроях, національний характер виявляється в національному темпераменті [9: 213].

Т.Г. Стефаненко вважає, що характер етносу — це не сума характерів окремих представників, а фіксація типових рис, що існують різною мірою і в різних зв'язках значної кількості індивідів; неприпустимо приписувати будь-які риси тільки виключно окремим етнічним спільнотам; риси характеру можна зрозуміти лише у співвідношенні із загальною системою цінностей, яка залежить від соціально-економічних та географічних умов, способу життя народу [12: 136-137].

У вітчизняній психологічній літературі проблема українського національного характеру почала розроблятися у 90-ті роки ХХ ст. Так, у Дніпропетровську відбуваються науково-теоретичні конференції з питань національної психології. Коло проблем, що розглядалися на цих конференціях, було досить широким. Це проблема становлення та формування національної свідомості, проблеми національної ідентичності, методологічної бази в етнопсихологічних дослідженнях, дослідження національного характеру, обговорювалися значення, роль, місце національної психології в суспільстві.

Починають виходити наукові праці з проблеми українського національного характеру. Так, М. Гримич у статті "Два виміри національного характеру", аналізуючи фольклорно-етнографічний матеріал, доходить висновку, що він містить у собі два різновиди народної культури, які, у свою чергу, відображають два типи національного характеру — землеробський (або селянський) і козацький, зазначаючи, що ці два типи національного характеру не мали переваг один перед одним, а існували паралельно.

Аналізуючи народну творчість українського народу, дослідниця стверджує, що психологічними особливостями нації є: обережність та розважливість; відчутна дистанція між поколіннями (нині існує традиція називати батьків на "ви"); домінування жінки над чоловіком (календарна обрядовість значно обмежувала, а інколи і виключала участь чоловіків у ритуальних діях); надзвичайно велике чуття трагічного [13].

М.І.Пірен вважає, що національний характер — це сукупність найбільш стійких, основних для даної національної спільноти особливостей сприйняття навколишнього світу та форм реакцій на світ [14: 107]. Дослідниця вважає, що риси національної психології розподілені між представниками нації нерівномірно. Найважливіші ознаки нації, на її думку, містяться у традиціях, звичаях, фольклорі, віруваннях, історії, геополітичних та природних умовах життя етносу.

Національними рисами українського народу дослідниця вважає працьовитість, охайність, ощадливість, гостинність, високий рівень статевої моралі, особливе прагнення до освіти, товарищескість, коректність, прив'язаність до землі і традицій, великі здібності до культури, творчості, любов до дітей, статичність у родинних взаєминах, прагнення жити духовним життям, глибока шана до предків, мужність, повага до жінки-матері, лицарське ставлення до дівчини; ліризм, піснєність, гумористичність, здоровий оптимізм, вічне прагнення до волі і незалежності. Поряд з цими рисами існують і

інші, наприклад, взаємне непорозуміння, сварки, легковірність, невизначеність, мрійництво, імпульсивність, індивідуалізм.

Аналізуючи наукові праці представників української діаспори І. Мірчука, Є. Онацького, В. Яніва, Д. Чижевського та ін., Так, П.І. Гнатенко вважає, що рисами українського характеру є почуттєвість та релігійність [15].

О.А. Донченко, розробляючи концепцію соціальної психіки, наголошує на тому, що національний характер є частиною її цілісної структури. На соціум переносяться характеристики, які, на думку дослідниці, домінують у суспільстві на прикладі типології особистості К. Юма. Так, Україна — це інтровертований або інтегральний раціональний соціум з емоційною компонентою. Росія ж, навпаки, є державою екстравертивною, ірраціональною та інтуїтивно [16]. При цьому авторка зазначає, що "уявлення народу про будь-який інший народ не повинно базуватися на виключенні будь-якої диспозиції з характеру цього народу, в якому є все, як і в конкретній особистості. Але як у кожній конкретній особистості, так і в соціумі, необхідно характеризувати етнос з огляду на посилення, переваги тієї чи іншої установки, а не її відсутності" [Там само].

Відома українська дослідниця Л. Орбан-Лембрик тлумачить національний характер як "специфічне поєднання типових рис у конкретних історичних та соціально-економічних умовах буття нації", а також як "уявлення народу про самого себе", "сукупність найбільш стійких, основних для певної національної спільноти особливостей сприйняття навколишнього світу і форм реакцій на цей світ" [17: 42.].

Останнім часом у науковій літературі спостерігається тенденція витіснення поняття "національний характер" поняттями "менталітет", "ментальність". Як на нашу думку, то таке витіснення не є правомірним. По-перше, простежується різниця в часовому використанні. На своєрідність характеру звертали увагу мислителі античних часів. Поняття ж "менталітет" з'явилося у XVIII ст. і пов'язано з іменем Ж.Лефевра. Звернувшись до соціально-економічної історії, вивчаючи паніку, що охопила у 1789 р. французьку провінцію, Лефевр прийшов до необхідності розгляду психології мас, поведінку яких, особливо в кризову епоху, не можна було пояснити без урахування структур колективної ментальності.

Деякі вчені намагаються провести термінологічну межу між поняттями "ментальність" та "менталітет" (В.Г. Нестеренко, А.В. Огурцов, М.І. Пірен). Так, наприклад, поняття "ментальність", — зазначає В.Г. Нестеренко, — означає певну сукупність несвідомих форм світосприйняття, притаманних певній групі людей, які визначають загальні риси ставлення (відношення) та поведінку цих людей стосовно до феноменів їх буття... Менталітет — властива певній групі людей система несвідомих регуляторів життя і поведінки, що опосередковано впливають з відповідної ментальності й, у свою чергу, підтримують цю ментальність [18: 36].

А.П. Огурцов, визначає ментальність, як систему образів та уявлень соціальної групи, усі елементи якої тісно взаємопов'язані одне з одним і їхня функція полягає в тому, щоб бути регуляторами поведінки у світі. Менталітет — визначає досвід і поведінку індивіда та соціальних груп [19].

Інші автори (В.П. Визгін, Р.А. Додонов, Ю.М. Канигін, І.Г. Дубов, В.В. Буяшенко, І. Грабовська, І.В. Бичко) висловлюються проти такого розподілення.

Так, В.В. Буяшенко зазначає, що "в сучасній вітчизняній науковій літературі використовуються одночасно два поняття: "ментальність" та "менталітет", які не мають між собою істотної різниці, а є перекладом з різних мов. А саме: англійське "mentality" перекладається як ментальність, німецьке "mentalitat" — менталітет" [19: 2-3].

І. Грабовська у статті "І знову про поняття ментальність" висловлює думку про те, що французьке слово "mentalite" не може адекватно перекладатися іншими мовами. Щодо англійського "mentality" та німецького "mentalitat", то вони не відповідають в повному обсязі французькому "mentalite". Цей термін не перекладається однозначно будь-якою іншою мовою світу. "Mentalite" — це і "умонастрій", і "мислительна настанова", і "колективне уявлення", і "уявлення взагалі", і "склад мислення" [21: 78.].

І.Г. Дубов у статті „Феномен менталітету: психологічний аналіз" наголошує на тому, що менталітет і ментальність — це синоніми [22: 20].

А.Я. Гуревич вважає, що поняття ментальності (менталітету) найближче передає той зміст, який у нього вкладали свого часу Л.Февр та М.Блок, коли застосували його до психіки людей минулих епох і розуміли це поняття як "бачення світу", чи вужче — "спосіб думання" [23: 62].

Ментальність — це світорозуміння через систему моральних вимог, норм, цінностей, форм взаємин між людьми [24].

А.Я. Гуревич писав, що "ментальність означає то "умонастрій", то "розумові здібності", то "психологію" і "склад розуму", а може весь комплекс уявлень про світ, за допомогою яких людська свідомість у кожному епоху перероблює в упорядковану картину світу хаотичний та різномірний потік вражень; у такому випадку французьке слово mentalite за змістом наближається до російського "мировидення" [25: 214-215].

Ментальність (менталітет) — це глибинний рівень колективної та індивідуальної свідомості, який включає і несвідоме. Це сукупність готовностей, установок та схильностей індивіда або соціальної групи діяти, мислити, відчувати та сприймати світ певним чином [26: 176].

Інший дослідник менталітету, Р.А. Додонов виділяє шість груп визначень менталітету, а саме: описові, онтологічні, психологічні, нормативні, генетичні, історичні" [27], роблячи висновок, що визначення менталітету зводяться за змістом до категорій "світосприйняття", "світобачення", "світорозуміння", які характеризують когнітивну сферу особистості.

Згадуваний І.В. Дубов, визначаючи менталітет, пише, що це "характерна для конкретної культури (субкультури) специфіка психічного життя, представників даної культури (субкультури), детермінованих економічними і політичними умовами життя в історичному аспекті" [22: 21]. "Культури ж", — зазначає далі вчений, — "складові сучасної технологічної цивілізації, мають відчутнішу різницю — перш за все в когнітивній сфері, що зумовлено особливостями соціального життя суспільства (пануюча ідеологія, рівень розвитку засобів виробництва і т.ін.), природних умов (клімат, ландшафт), а також фізіологічними особливостями порівнювальних народів (рівень збудженості нервової системи та ін.) [Там само]".

Таким чином, зазначає Дубов суть менталітету, як це впливає з етимології слова, міститься у когнітивній сфері і визначається знаннями, якими володіє спільнота, яку досліджують. Разом з віруваннями, знання складають уявлення про навколишній світ. Вони ж (вірування і знання) є базою менталітету, створюють разом з домінуючими потребами і архетипами колективного несвідомого ієрархію цінностей, які характеризують спільноту [22: 21].

Характеризуючи когнітивну сферу особистості, менталітет проявляється в типовій поведінці представників певної культури, виявляючись у стереотипах поведінки, з якими тісно пов'язані стереотипи прийняття рішень, що означає вибір однієї з поведінкових альтернатив, які Дубов називає традиціями і звичаями.

Отже, менталітет як специфіка психологічного життя людей розкривається через систему поглядів, оцінок, норм, умонастроїв, які опираються на існуючі в суспільстві знання та вірування, створюючи разом з домінуючими потребами і архетипами колективного несвідомого ієрархію цінностей, а значить, і характерні для представників певної спільноти переконань, ідеалів, схильностей, інтересів та інші соціальні установки, які відрізняють одну спільність від іншої [22: 22].

Враховуючи зазначене вище, учений робить висновок про те, що національний характер (специфічне поєднання стійких особистісних рис представників конкретного етносу, або як домінуючі в суспільстві цінності та установки), є лише частиною менталітету як інтегральної характеристики психологічних особливостей людей, які належать до культури, яку вивчають.

Намагання розрізнити поняття національного характеру і ментальності можемо знайти, зокрема, у М. Корнева та А.Коваленка, які вважають, що "ментальність переважно відображає внутрішній стан суб'єкта і його світобачення, тоді як під національним характером здебільшого розуміють певні зовнішні, експресивні, поведінкові ознаки чи функціональні якості" [28: 142]. Проте це розрізнення, в якому зайвим видається жорстке протиставлення обговорюваних понять за критерієм "внутрішнє-зовнішнє", потребує уточнень, деякої зміни акцентів.

Психічний склад нації			
Когнітивна сфера	Національна самосвідомість	Національний характер	Емоційно-вольова сфера
	Національна ментальність (менталітет)	Національний темперамент	

Звичайно стверджувати, що "ментальність" та "національний характер" поняття зовсім полярні також було б не правильним, оскільки об'єктом їх дослідження є колективна психіка певного етносу. Різниця в тому, що ментальність характеризує когнітивну сферу особистості, а національний характер відповідає за емоційно-вольову реакцію.

Підсумовуючи викладене вважаємо за доцільне дати власне визначення досліджуваному поняттю. *Отже, національний характер – це вибудована на темпераментальній основі відносно стійка конфігурація (структурна організація) певних психологічних рис, що репрезентують емоційно-вольову сферу тієї чи іншої етнонаціональної спільноти і, втілюючись у мотивах соціальної поведінки, виконують регулятивні функції.*

Схематично місце національного характеру серед інших етнопсихологічних понять можна відобразити так.

Отже, визначаючи місце національного характеру серед інших етнопсихологічних понять, слід зазначити, що цей термін є вужчим від психічного складу нації і стоїть поряд з такими поняттями як національний темперамент, ментальність, національна свідомість та відповідає за емоційно-вольову сферу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кон И. С. К проблеме национального характера / И. С. Кон // История и психология. – М.: Наука, 1971. – С. 122 – 158.
2. Баграмов Э. К вопросу о научном содержании понятия "национальный характер" / Э. Баграмов // – М.: Наука, 1973. – 157 с.
3. Суворова Д. Г. Критика этно-психологических концепций социальной буржуазной социологии : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филос. наук. / Д. Г. Суворова – Алма-Ата, 1971. – 23 с.
4. Джандильдин Н. Д. Природа национальной психологии / Джандильдин Н. Д. – Казахстан, Алма-Ата, 1971.– 203с.
5. Дашдамиров А. Ф. К методологии исследования национально-психологических проблем / Дашдамиров А. Ф. // Советская этнография. – 1983. – № 2. – С.62 –74.
6. Козлов В. И. О некоторых методологических проблемах изучения этнической психологии / В. И. Козлов // Советская этнография. – 1983. – № 2. – С.74 – 80.
7. Старовойтова Г. В. О предметной области этнопсихологии / Г. В. Старовойтова // Советская этнография. – 1983. – № 3. – С.78 – 85.
8. Леонтьев А. А. Национальная психология и этнопсихология / А. А. Леонтьев // Советская этнография . – 1983. – №2. – С.80 – 82.
9. Политическая психология : пособ. / [Под общ. ред. А. А. Деркача, В. И. Жукова и др.] – М. : Академический проект, Екатеринбург: Деловая книга, 2001. – 858 с.
10. Бромлей Ю. В. К вопросу о влиянии особенностей культурной среды на психику / Ю. В. Бромлей // Советская этнография. – 1983. – №3. – С.67 –75.
11. Бромлей Ю. В. Этнос и этнография / Ю. В. Бромлей – М.: Наука, 1973. – 270 с.
12. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология / Т.Г. Стефаненко – М.: Институт психологии РАН, Академический проект, 1999. – 320 с.
13. Гримич М. Два виміри національного характеру / М. Гримич // Наука і суспільство. – 1991. – №8. – С. 27 – 31.
14. Пірен М. І. Основи етнопсихології / М. І. Пірен – К.: Наукова думка, 1996. – 385 С.
15. Гнатенко П. І. Український національний характер / П. І. Гнатенко – К.: "ДОК-К", 1997. – 116 С.
16. Донченко О. А. Социетальная психика / О. А. Донченко – К.: Наукова думка, 1999. – 206 с.
17. Орбан-Лембрик Л. Е. Психология етнічних спільностей і груп / Л. Е. Орбан-Лембрик // Соціальна психологія. – 2006. – № 4. – С.38–57
18. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини / В. Г. Нестеренко – К.: Абрис, 1995. – 343 с.

19. *Огурцов А. П.* Национальный менталитет и история России / А.П. Огурцов // Вопросы философии. – 1994. – №1. – С.7 – 13.
20. *Буяшенко В. В.* Ментальність як парадигма співбуття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня філос. наук 09.00.04 "Філософська антропологія" / В. В. Буяшенко – Київ, 1997. – 24с.
21. *Грабовська І.* І знову про поняття ментальність / Філософ. студії // – 1995. – С.78 – 82.
22. *Дубов И. Г.* Феномен менталитета: психологический анализ / И. Г. Дубов // Вопросы философии. – 1993. – №5. – С.20 – 29.
23. *Гуревич А. Я.* Исторический синтез и Школа "Аналов" / А. Я. Гуревич – М.: Наука, 1993. – 127 с.
24. История ментальностей. Историческая антропология. Зарубежные исследования в образах и рефератах : статьи / М.: РАН Ин-т всеобщей истории, 1996 – 255с.
25. *Гуревич А.Я.* Марк Блок и "Апология истории, или Ремесло историка" / А.. Я. Гуревич // Апология истории, или Ремесло историка. – М., 1986. – С. 214-215.
26. Современная западная философия. – М.: Изд-во полит. лит-ры, 1991.
27. *Додонов Р.А.* Теория ментальности: учение о детерминантах мыслительных автоматизмов / Р.А. Додонов – Запорожье: р/а "Тандем – У"– 1999. – 264 с.
28. *Корнев М.Н.* Соціальна психологія / М.Н. Корнев, А. Б. Коваленко – К. : Київ. ун-тет ім. Т. Г. Шевченка. – 1995. – 304 с.

Подано до редакції 24.04.09

РЕЗЮМЕ

Стаття посвящена проблемі визначення національного характеру в системі етнопсихологічних понять: психічний склад нації, ментальність, менталітет, національний темперамент.

РЕЗЮМЕ

Стаття присвячена проблемі визначення національного характеру в системі етнопсихологічних понять, а саме психічний склад нації, ментальність, менталітет, національний темперамент.

SUMMARY

The article is dedicated to the problem of determining national character in the system of ethnopsychological notions such as mental structure of nation, mentality, mentality characteristics, national temperament.

Ключевые слова: национальный характер, национальный темперамент, менталитет, ментальность, психологический состав нации, этнопсихология.

Ключові слова: національний характер, національний темперамент, менталітет, ментальність, психічний склад нації, етнопсихологія.

Keywords: national character, national temperament, mentality, mentality characteristics, psychic structure of nation, ethnopsychology,
